

ION BARNEA

RELAȚIILE PROVINCIEI SCYTHIA MINOR CU ASIA MICĂ, SIRIA ȘI EGIPTUL

Datorită așezării sale geografice, teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră a avut din cele mai îndepărtate timpuri legături cu Orientul apropiat. Relațiile economice și culturale ale coloniilor grecești de pe țărmul de vest al Pontului Euxin cu metropolele lor din Asia Mică și numărul mare de soldați ai Imperiului roman aduși din Orient pentru paza frontierei Dunării de Jos, au făcut ca vechile legături să continue și chiar să devină mai strânse în anumite perioade de timp. În secolele IV-VI, cît a dăinuit provincia creată de Dioclețian la gurile Dunării, aceste legături pot fi urmărite cu ajutorul unor informații literare, al inscripțiilor și al diferitelor descoperiri arheologice. Ele privesc în primul rînd orașele grecești de pe litoralul dobrogean și după aceea, în măsură mai mică, așezările situate de-a lungul Dunării și în interiorul provinciei.

După cum era și de așteptat, Scythia Minor a avut cele mai strînse legături cu *Asia Mică*. Încă de la sfîrșitul secolului III e.n., un document hagiografic despre ale cărui informații se pare că nu trebuie să ne îndoim în esența lor, ne dă de știre că la *Halmyris*, pe brațul Sf. Gheorghe de astăzi, s-au refugiat de undeva din Orient, cel mai probabil din Asia Mică, un preot, Epictet și tînărul Astion, fiul unui magistrat, pe care acesta-l convertise la creștinism. Pentru că, după cum ni se spune, aici ei n-au întîrziat să convertească la creștinism un mare număr de păgîni, au fost închiși, torturați și în cele din urmă decapitați, fiind poate cei dintii martiri creștini cunoscuți pe teritoriul Dobrogei. Între timp, povestesc mai departe actele celor doi martiri, publicate după un manuscris din secolul XV, părinții lui Astion au dat de urma fiului lor, dar era prea tîrziu pentru a-l salva. Aflînd ce s-a întîmplat cu el, ei au primit să fie instruiți în religia creștină de preotul Bonosus și au primit botezul din mîinile episcopului Evangelicus, în care, dacă povestirea este adevărată în întregimea ei, ar fi să vedem pe primul episcop de Tomis.⁴

⁴ Ch. Auner, *Dobrogea*, în *Dict. d'archéol. chrét. et de liturgie*, t. IV, 1, Paris 1920, col. 1237—1238; H. Delehaye, *Les martyrs Epichtète et Astion*, în *Buletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, t. XIV, 1928, p. 1—5; R. Netzhammer, *Epiktet und Astion, Diokletianische Märtyrer am Donaudelta*, Zug, 1936, p. 3—22.

Un alt document hagiografic, Sinaxarul Constantinopolitan, menționează la 13 septembrie șase martiri : Valerius, Macrobius, Gordianus, Helius, Zoticus și Lucianus. Izvorul precizează că Macrobius era din Capadochia și Gordian din Paflagonia, amândoi aflându-se în serviciul lui Licinius. În anul 319, când cumnatul lui Constantin cel Mare a declanșat cunoscuta persecuție împotriva creștinilor, aceștia au fost denunțați pentru credința lor și exilați la Tomis, unde au fost martirizați și anume, după cum ni se spune, arși de vii, din porunca lui Maximus, guvernatorul de atunci al provinciei. Despre ultimii trei martiri, Helius, Zoticus și Lucianus, se specifică însă că au fost decapitați.²

În secolul IV, călugărul Audius, de origine din Mesopotamia, întemeietorul sectei audianilor, a fost exilat de împăratul Constantius al II-lea, din Asia în Scythia Minor. De aici a trecut în stînga Dunării, la goți, unde a convertit pe mulți dintre ei, întemeind chiar mănăstiri. În timpul persecuției lui Athanaric, regele vizigoților, a fost însă silit să treacă înapoi, în Scythia Minor, de unde s-a refugiat în Asia.³

În anul 372, când prigoana lui Athanaric împotriva goților creștini din cîmpia Munteniei a ajuns la cel mai înalt grad de cruzime, a suferit moartea de martir Sava „gotul“, care a fost înecat în râul Μουσεός, fără îndoială Buzăul de astăzi. Sava era originar din Capadochia, ca și părinții lui Wulfila, apostolul goților. Tot din Capadochia era Iunius Soranus, ducele provinciei Scythia Minor (ὁ λαμπρότατος δούξ Σκυθίας) căruia Vasile cel Mare, episcopul Cezareii Capadochiei, compatriotul și, pe cît se pare, chiar ruda sa, îi scrie, cerîndu-i corpul sfîntului Sava. Prin mijlocirea lui Iunius Soranus, moaștele martirului capadochian au ajuns în patria sa de origine, după care a urmat din partea lui Vasile cel Mare cuvenita scrisoare de mulțumire către guvernatorul Scîției Mici.⁴

Din Cezareea Capadochiei provenea un oarecare Entolios (Ἐντολίος Κησαρέους), care s-a îngrijit de înălțarea unei construcții funerare pentru soția sa. Arhitrava de la intrarea acestei construcții, cu o frumoasă

² Ch. Auner, *op. cit.*, col. 1239 ; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 118 ; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 16 și 18. Un martir cu numele Ζώτιος a apărut într-un martyrium recent descoperit la Niculițel, jud. Tulcea (inedit).

³ Epiphanius, *Adversus haereses*, LXX, 14—15, în Migne, P. G., t. 42, col. 369—373. Cf. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, 1911, p. 156 ; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 437.

⁴ Vasile cel Mare, ep. CLV, CLXIV—CLXV, în Migne, P. G., t. 32, col. 612—613, 633—640 ; H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *Analecta Bollandiana*, XXXI, 1912, p. 216—224 și 288—291. Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 156—157 ; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 422—436 ; L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung : Die Ostgermanen*, München, 1941, p. 234, 237—239 ; P. Ș. Năsturel, *Les actes de saint Sabas le goth (BHG³ 1607) — Histoire et archéologie —*, în *Revue des études sud-est européennes*, VIII, 1969, 1, p. 175—185 ; I. Ionescu, *Sansala, primul preot creștin daco-roman atestat documentar*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5—6/1970, p. 485—490.

inscripție în limba greacă, — din păcate fragmentară (fig. 1), atribuită secolului V, a fost descoperită mai demult la Constanța, unde se și păstrează (Muzeul de Arheologie, inv. 14).⁵

Fig. 1. — Tomis: Arhitravă de la o construcție funerară înălțată de „Entolios Chesareanul“ (sec. V).

Despre legăturile comerciale dintre Asia Mică și Scythia Minor în secolele IV-V stau ca mărturie mai multe plumburi comerciale purtând numele orașelor micrasiatice Efes, Smirna, Laodiceea, Koloe, Metropolis ș.a. (fig. 2), descoperite unele la Constanța, pe locul vechii metropole a provinciei,⁶ altele pe malul drept al Dunării, la Izvoarele (fost Pirjoaia), jud. Constanța, unde în toate epocile istoriei a existat un important vad de trecere și punct comercial, cunoscut în epoca romană sub numele de *Sucidava*, iar după o recentă interpretare *Dafne*, așezat de Ammianus Marcellinus pe malul drept al Dunării.⁷

Dintr-un alt oraș al Asiei Mici și anume din Epiphaneia Ciliciei, era probabil o tinăra cu numele Torpilla (Τορπίλλα ἐπιφανίς), decedată la Tomis în vîrstă de 25 de ani, după cum ne dă de știre un lapidar text funerar, săpat în secolele V-VI pe o lespede frumos împodobită cu monogramul creștin înscris într-o cunună în relief (fig. 3).⁸

Deși unele inscripții funerare nu arată originea defuncțiilor pe care-î amintesc, totuși numele unora dintre ei, ca de exemplu Focas, Thecla, Nonnas, Nonnelos, dintr-o inscripție aparținînd secolului VI, din Tomis,

⁵ D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, București, 1918, p. 151—153, nr. 68, fig. 78 (extr. din *Bulet. Comisiunii Mon. Istorice*, VII, 1914); L. Robert, *Études épigraphiques et philologiques* („Bibl. de l'École des Hautes Études“), Paris, 1938, p. 194; I. Barnea, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 285—286; J.—L. Robert, *Bulletin épigraphique*, în *Revue des études grecques*, LXXII, 1959, p. 211, nr. 257; L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, I-ère partie, Paris, 1963, p. 12—13.

⁶ I. Barnea, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*, în *Revue des études sud-est européennes*, VII, 1969, 1, p. 23—26, nr. 1—3.

⁷ P. Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 81, 1963, 5—6, p. 548—550; idem, *În căutarea Dafnei*, în *Pontica*, IV, 1971, p. 311—318.

⁸ Gr. Tocilescu, *AEM*, XI, 1887, p. 61, nr. 121; J.—L. Robert, *op. cit.*, p. 211.

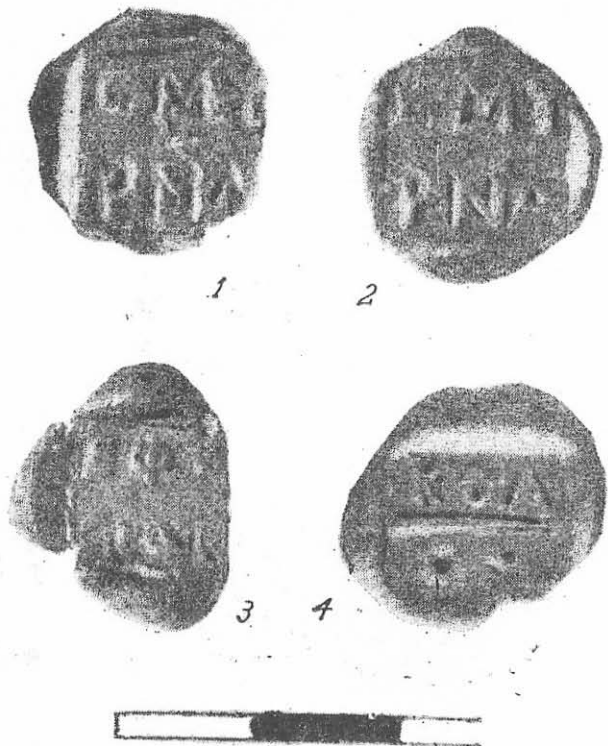

Fig. 2. — *Tomis*: Sigilii de plumb purtînd numele oraşelor *Smirna* (1, 2), *Efes* (3) şi *Koloe* (4) (sec. IV-V).

Fig. 3. — *Tomis*: Piatra de mormînt a tinerei *Torpilla* din *Epiphaneia Ciliciei* (sec. V-VI).

ca și cel de Nikomedia, înscris pe o altă lespede contemporană cu ea, din Callatis, trădează originea micrasiatică a acestora. În același sens pledează obiceiul indicării raportului de rudenie a membrilor aceleiași familii, menționați în prima din cele două ultime inscripții funerare la care ne-am referit.⁹

În afară de dovezile de mai sus, un cunoscut fapt istoric, care-și va fi adus contribuția sa la stringerea legăturilor dintre Scythia Minor și Asia Mică, este *quaestura* creată de Iustinian în anul 536. Potrivit acestei creații militaro-administrative, provinciile *Scythia (Minor)* și *Moesia Secunda* erau desprinse din dioceza Traciei și puse sub conducerea unui *quaestor Justinianus exercitus*, investit cu puteri civile și militare și însărcinat, pe lângă apărarea frontierei Dunării de Jos, cu conducerea unui teritoriu a cărui întindere pare foarte ciudată, deoarece cuprindea în plus insulele Ciclade, provincia Caria din Asia Mică și insula Cipru. Reședința noului magistrat se afla la Odessos (Varna). Asocierea celor cinci provincii într-o singură mare circumscripție era justificată numai de caracterul lor maritim și fluvial, Dunărea fiind considerată ca un apendice al Mării Negre. Noua magistratură urmărea îmbunătățirea apărării frontierei tot mai mult amenințate a Dunării de Jos, cu ajutorul flotei, pentru care Cicladele, Caria și Ciprul aduceau cea mai importantă contribuție. Rezultatele ei însă n-au fost din cele mai bune.¹⁰

Din păcate, în stadiul actual al cunoștințelor nu putem preciza proveniența unei serii întregi de obiecte (amfore, opaițe, diferite piese de metal etc.) și materiale care se întâlnesc atât pe teritoriul Asiei Mici, cât și al Dobrogei și, în general, în bazinul Mării Mediterane și al Mării Negre.¹¹

Deși mai slabe, n-au lipsit nici legăturile provinciei Scythia cu teritoriul mai îndepărtat al *Siriei*. O inscripție în limba greacă (fig. 4), descoperită în secolul trecut la Mangalia, ne face cunoscut pe un jurist (*νομικός*) de neam sirian (*συρος τῷ γένει*), purtând numele latin Symplicius (*Συνπλίχιος*), fiul lui Cassian, nume frecvent la sirieni și căsătorit cu o nobilă purtând numele grecesc Melitis, fiica unui oarecare Aedesios (*Αἰδέσιος*)¹².

⁹ ... ὁ πατήρ αὐτοῦ Φόκα[ς ἢ μή]-τηρ αὐτοῦ [Θ]έλ[α], ἡ πενθερὰ αὐτοῦ Νόννας καὶ ὁ γυνεκάδελφος αὐτοῦ Νόννελος. Gr. Tocilescu, *AEM*, VIII, 1884, p. 33; Nachtrag, nr. 2, p. 249 (obs. Th. Mommsen); *AEM*, XIV, 1891, p. 36, nr. 92; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în *Studii Teologice*, VI, 1954, 1—2, p. 99, nr. 18 și p. 106, nr. 46; V. Velkov, *Kleinasiaten und Syrer in den Balkangebieten während der Spätantike (IV.—VI. Jh.)*, în *Études historiques*, t. II, Sofia 1965, p. 21.

¹⁰ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire, t. II: De la disparition de l'Occident à la mort de Justinien (476—565)*, Paris, 1949, p. 474—475; I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 428.

¹¹ Cu privire la ipoteza provenienței unui astfel de opaiț din Asia Mică (Efes?), a se vedea I. Barnea, *op. cit.*, p. 491.

¹² Gr. Tocilescu, *AEM*, XI, 1887, p. 32—33, nr. 31; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, *op. cit.*, p. 90 și 105—106, nr. 45. Cf. L. Jalabert — R. Moutierde, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, t. II, Paris, 1939, nr. 617.

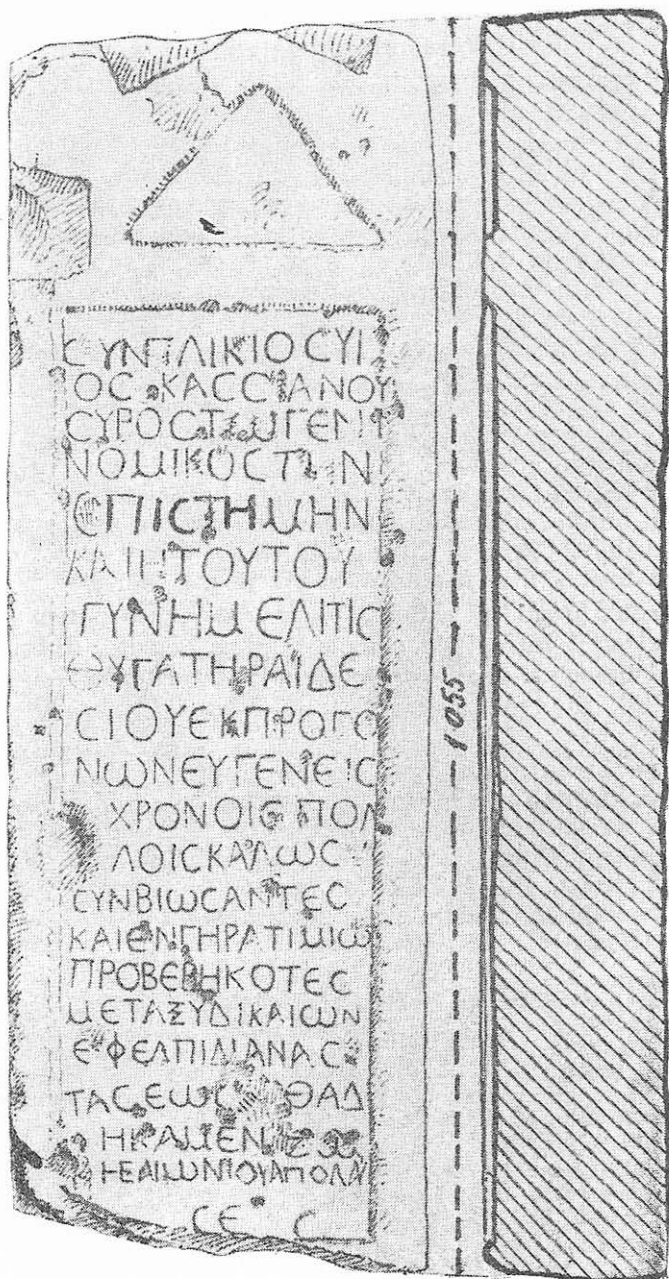

Fig. 4. — Callatis : Fiatra de mormînt a sirianului Symplificius, fiul lui Cassian, și a soției sale Melitis (sec. IV—V).

Unica bazilică paleocreștină descoperită pînă acum la Callatis (Mangalia), s-a dovedit în ultimul timp a fi de tip sirian și constituind prin planul său o raritate nu numai pentru teritoriul Dobrogei, ci pentru întreaga Peninsulă Balcanică¹³. Ca și inscripția amintită mai înainte, cu persoanele pe care le menționează, bazilica de la Callatis nu este însă un monument curat sirian. Prin dispoziția laterală a atriului și a celor două încăperi ce flanchează altarul, îndeplinind funcția de prothesis și diaconicon, ea amintește bazilicile siriene. Însă prin împărțirea în trei nave longitudinale, prin coloanele și capitellurile acestora, prin sistemul de acoperiș în șarpantă, nu boltit sau orizontal, al bazilicii propriu-zise, la care se adaugă și atriul însuși, ea este o bazilică de tip elenistic.

Din cele trei bazilici ale căror temelii au fost identificate în cetatea de est de la Troesmis (Iglița, com. Turcoaia, jud. Tulcea), prin săpăturile efectuate în anul 1865 de către A. Baudry și G. Boissière, cea de la sud, cu o singură navă și absidă cu cinci laturi la exterior, era prevăzută în interior, lângă zidurile lungi, cu baze pătrate, care duc la presupunerea că deasupra lor se înălțau arce transversale, după moda bazilicilor siriene¹⁴.

O ultimă inscripție, găsită la Constanța, săpată în secolul al VI-lea pe o lespede funerară mai veche, după ce i s-a șters partea inferioară a textului în limba greacă, a fost așezată la mormîntul unei oarecare Paula, soția lui „Paul sirianul, hypodiamon” (fig. 5).¹⁵

În ceea ce privește legăturile Scitiei Mici cu Egiptul, documentul cel mai vechi și poate cel mai important este o lespede din piatră de calcar, descoperită în ultimii ani ai secolului trecut într-o încăpere funerară subterană de la Constanța. Fiind spartă în mai multe bucăți, acestea au fost socotite în mod greșit ca provenind din două plăci diferite, al căror decor se completa unul pe celălalt, pînă în anul 1961, cînd, procedîndu-se la o atentă operă de restaurare a lor, s-a observat că, în realitate, ele fac parte dintr-o singură lespede, care servea ca ușă a hypogeului funerar¹⁶. Deși violată încă din antichitate, încăperea funerară a putut fi datată în prima jumătate a secolului al IV-lea cu ajutorul a două monede constantiniene, găsite în interiorul ei, la un

¹³ Dinu Theodorescu, *L'édifice romano-byzantin de Callatis*, în *Dacia*, N. S. VII, 1963, p. 257—300.

¹⁴ I. Barnea, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 237.

¹⁵ Textul inscripției, dispus în cinci rînduri, între două cruci mari deasupra și dedesubt, are următorul cuprins, în transcrierea sa corectă: Μνημείον ~ Πάυλα ~ σουβία Παύλου σύρου ὑποδίακ(όνου)~. Atrag atenția în special următoarele greșeli delapidic: M inversat din r. 1 și A în loc de Δ din r. 5, mijloc. Μνημείον, în loc de μνημείον = mormînt, se înfîlnește aici pentru prima dată într-o inscripție paleo-creștină din Scythia Minor. Mulțumim lui Adrian Rădulescu, directorul Muzeului de Arheologie din Constanța, care ne-a cedat pentru publicarea această inscripție. De asemenea, mulțumim amicului N. Svoronos, de la École Pratique des Hautes Études-Paris, și îndeosebi Prof. L. Robert, pentru confirmarea lecturii ὑποδίακ(όνου).

¹⁶ Gabriella Bordenache, *Un documento tardo di sincretismo pagano*, în *Studii clasice*, X, 1968, p. 177—183.

loc cu ușa spartă în bucăți. Aceasta este unica ușă a unui mormînt roman descoperit pînă acum în Dobrogea. Importanța deosebită a piesei constă în decorul său, executat destul de rudimentar în relief puțin înalt. El este orînduit în patru chenare dreptunghiulare, care imită panourile unei uși de lemn în două canaturi (fig. 6). Primul din stînga, sus, reprezintă pe zeița Isis, cu îmbrăcămintea și atributele-i caracteristice, iar deasupra, înfățișat mai mic, pe zeul Harpocrate. În al doilea panou, situat dedesubt, e sculptat un peisaj egiptean : un arbore în care se văd două păsări, iar la tulpina lui pasărea ibis devorînd un șarpe. În panoul din dreapta, sus, în rînd cu zeița Isis, apare zeița Afrodita, la intrarea unei construcții, ascuzîndu-și goliciunea, iar mai sus de ea micul

Fig. 5. — Tomis : Piatra de mormînt a Paulei, soția hypodiconului Paul sirianul (sec. VI).

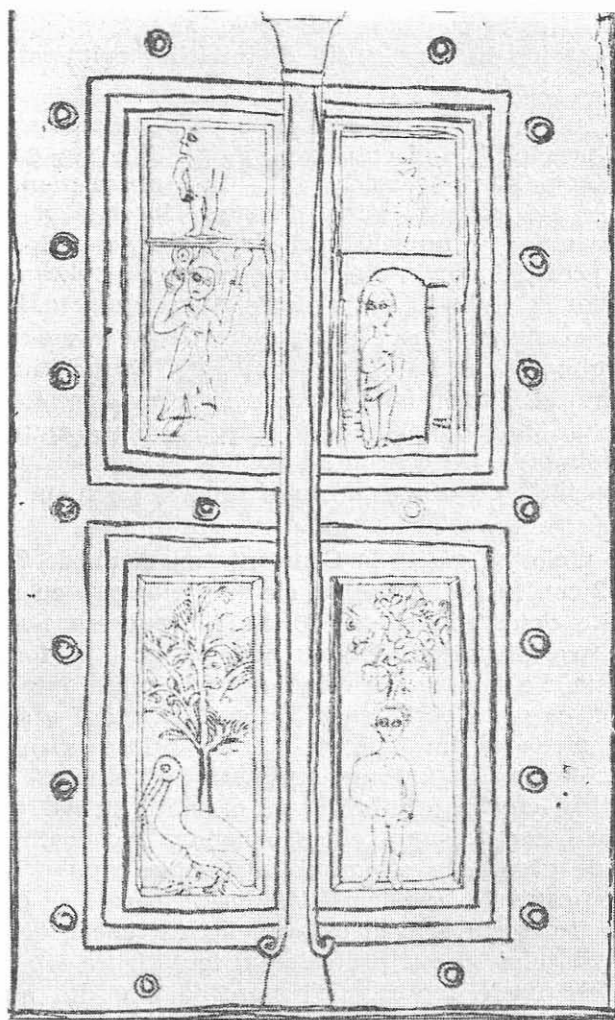

Fig. 6. — Tomis: Ușa de piatră a unui hypogeu funerar (I-a jumătate a sec. IV e.n.).

Eros întinzându-și arcul. Dedesubt, în al IV-lea panou, figura unui bărbat gol, în fața unui pom, vrea să reprezinte cel mai probabil pe Hercule în grădina Hesperidelor — divinitate salvatoare pe greul și ultimul drum al vieții — nu pe Adam în rai, după cum greșit se presupusese mai înainte.¹⁷ Întregul relief este unic în Scitia Mică, constituind un important document de sincretism târziu al unor divinități păgâne

¹⁷ D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 114; R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 82.

greco-romane (Afrodita cu Eros și Hercule) și egiptene (Isis cu Harpocrate), într-o regiune în care cultul divinităților egiptene era răspândit încă din epoca elenistică¹⁸.

Trei mici ulciorașe de lut ars, plate ca niște ploscuțe, descoperite la Constanța, provin de-a dreptul din Egipt. Ele fac parte din categoria mult răspândită în secolele IV—VI a așa-numitelor εὐλογίαι („binecuvântări“) ale sfântului Mina, denumire înscrisă pe unele din ele, câteodată împreună cu numele sfântului: εὐλογία τοῦ ἁγίου Μηνᾶ¹⁹. Ulciorașele de acest fel provin din marele centru de pelerinaj de la Karm Abu Mina, situat la circa 25 km vest de Alexandria, în Egipt, unde se afla mormîntul sfântului Mina. De aici ele erau purtate de pelerini pline cu apă tămăduitoare din izvorul existent sub biserica în care se afla mormîntul sfântului. Dimensiunile reduse și forma acestor „binecuvântări ale sfântului Mina“ (ampoules à eulogies, Menasampullen, Menaskrüglein) erau impuse de conținutul prețios și de necesitatea de a fi purtate cu ușurință, de obicei atîrnate de gît, ca niște adevărate talismane.

Cele trei ulciorașe găsite la Constanța au diam. de 7-8 cm și grosimea de cîte 2 cm. În partea de sus ele se prelungesc cu un gît de care erau prinse cîte două mînuși sau tortițe. Corpul era turnat din două bucăți lipite între ele, cărora li s-au adăugat gîtul și tortițele, lucrate separat, cu mîna. Pe fiecare din cele două fețe plate, într-un chenar de bobite în relief, ca niște perle, se află figura în relief a sfântului Mina, reprezentat în picioare, din față, cu mîinile întinse orizontal, în atitudine de orant. Aceeași figură era sculptată în marmură la mormîntul sfântului. Martirul creștin e îmbrăcat cu o tunică strînsă pe corp, lungă pînă la genunchi, iar deasupra ei cu o manta larg deschisă, ce ajunge pînă aproape de glezne. În stînga și în dreapta capului se află cîte o cruce greacă cu capetele brațelor lățite. La picioare i se prosternă două cămile, simbol al deșertului și al caravelor ce veneau de departe, pînă la mormîntul sfântului socotit protector al lor. Figura sfântului și forma crucilor amintesc unele reprezentări asemănătoare din arta coptă.

Ulciorașele de proveniență egipteană, descoperite la Tomis, sînt, după cîte cunoaștem, singurele aflate pînă acum pe țărmul de vest al Mării Negre. Ele constituie o dovadă în plus cu privire la legăturile dintre capitala Sciției Mici și Egipt, în secolele V—VI, de cînd credem că datează și cînd au atins culmea înfloririi atît ultima etapă de viață romano-bizantină în provincia de la gurile Dunării, cit și producția

¹⁸ D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969, p. 60—82 : *Cu privire la răspîndirea cultelor egiptene în Sciția Mică*.

¹⁹ Carl Maria Kaufmann, *Handbuch der christlichen Archäologie*,³ Paderborn, 1922, p. 237, 596—598, fig. 299 ; H. Leclercq, *Ménas (saint)*, în *Dict. d'archéol. chrét. et de liturgie*, t. XI, 1, Paris, 1933, col. 376—397 ; Klaus Wessel, *Ampullen*, în *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, Lieferung 1, Stuttgart, 1963, col. 141—142.

ulcioraşelor de acelaşi tip din renumitul centru de pelerinaj de la Karm Abu Mina²⁰.

Un alt document important cu privire la raporturile dintre capitala Scitiei Mici şi Egipt, în secolele V—VI, este o inscripţie funerară fragmentară, descoperită întâmplător la Constanţa, azi dispărută, care menţionează pe un oarecare „negustor de vinuri din Alexandria“ (οἰνέμπορος Ἀλεξανδρίας) (fig. 7)²¹. La sfîrşitul ultimului rînd al inscripţiei apare frunza de palmier, obişnuită în epigrafiia funerară paleo-

Fig. 7. — Tomis: Inscripţia funerară a unui „negustor de vinuri din Alexandria“ (sec. VI).

creştină, ca simbol al victoriei asupra morţii²², iar dedesubt, pentagrama sau pentalfa, simbolul mistic în formă de stea cu cinci colţuri al pitagoricienilor, gnosticilor şi neoplatonicienilor, ca semn apotropaic în evul mediu şi pînă aproape de zilele noastre²³. Calitatea de „negustor de vi-

²⁰ I. Barnea, *Contribuţii la studiul creştinismului în Dacia*, în *Revista Istorică Română*, XIII, 1942—1943, fasc. 3, p. 38—40; idem, *Monumente de artă creştină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, III, în *Studii Teologice*, XVII, 1965, 3—4, p. 157—159; idem, în *Din Istoria Dobrogei*, II, op. cit., p. 494 şi fig. 52/1.

²¹ D. M. Teodorescu, op. cit., p. 33—38, nr. 17 şi p. 165.

²² H. Leclercq, *Palme, palmier*, în *Dict. d'archéol. chrét. et de liturgie*, XIII, 1, Paris, 1937, col. 947—961.

²³ P. Perdrizet, *Negotium perambulans in tenebris. Études de Démonologie greco-orientale* (Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg), 1922, p. 35—38; Fr. J. Dölger, *Antike und Christentum*, I, 1, Münster in Westfalen, 1929, p. 47—53; I. Barnea, *Quelques considérations...*, op. cit., p. 274. V. Velkov, op. cit., p. 21, nota 17, influenţat probabil de prezenţa stelei în cinci colţuri — în realitate semnul pentagramei, — presupune că negustorul era evreu, interpretare căreia i se opune prezenţa simbolului creştin al frunzei de palmier.

nuri din Alexandria“ se pare că arată chiar originea celui surprins de moarte în capitala Scitiei Mici, nu că el ar fi fost numai „reprezentantul la Tomi al vreunei case de vinuri din metropola Egiptului“, după cum presupune primul editor al acestei inscripții, chiar dacă „aparența meschină a monumentului“ — o simplă bucată dintr-un monument mai vechi, — îl arată ca pe un „reprezentant sărac al vreunui negustor alexandrin“²⁴. În privința comerțului cu vin adus la Tomi „din părțile grecești“, în perioada respectivă de timp, e de amintit numărul considerabil de amfore descoperite cu câțiva ani în urmă în cuprinsul marelui edificiu roman cu mozaic de la Constanța și atâtea alte exemplare păstrate în colecția Muzeului de Arheologie din același oraș²⁵.

Dintre descoperirile mărunte este socotită de origine egipteană lampa de bronz din secolele V—VI, descoperită mai demult pe malul stîng al Borcei, la Luciu, jud. Ialomița²⁶. Dacă nu provine tot din Dobrogea, această frumoasă piesă se leagă în orice caz strîns, prin locul său de descoperire, de provincia dintre Dunăre și Mare.

Situată pe țărmul de vest al Mării Negre, cu fața îndreptată spre Orient, Dobrogea și în primul rînd așezările sale de pe litoral au avut tot timpul legături cu Asia Mică, Siria și Egiptul. Aceste legături au devenit și mai strînse în anii de mai multă liniște și prosperitate ai provinciei Scythia Minor. Astfel s-a întîmplat îndeosebi în primele trei sferturi ale secolului al IV-lea și sub împărații Anastasius și Iustinian. Alte ori același teritoriu a fost folosit ca loc de refugiu sau surghiun. Oricum, majoritatea coloniștilor poposiți din Orient, în căutarea unei situații mai bune, s-au așezat de preferință în orașele de pe litoral și în primul rînd în capitala provinciei. Ei s-au îndeletnicit cu tot felul de ocupații, dar îndeosebi cu comerțul și, în general, au contribuit la dezvoltarea economică, socială și culturală a ținuturilor în care s-au așezat²⁷.

LES RAPPORTS DE LA PROVINCE SCYTHIA MINOR AVEC L'ASIE MINEURE, LA SYRIE ET L'EGYPTE

Résumé

Par suite de sa position géographique, le territoire entre le Danube et la Mer Noire avait établi, dès l'époque la plus éloignée, des rapports avec le proche Orient. Au IVe—VIe s., la province Scythia Minor, créée par Dioclétien, a continué ces relations, qui peuvent être poursuivies à l'aide des informations littéraires, des inscriptions et des diverses découvertes archéologiques. Toutes ces sources vi-

²⁴ D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 37.

²⁵ V. Canarache, *Muzeul de Arheologie din Constanța*, 1967, p. 28, 29 și 83.

²⁶ V. Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*, t. 36, 1913, p. 68 și pl. IX, 2; idem, în *Archäologischer Anzeiger*, 1913, col. 392 și fig. 22; M. Macrea, *À propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 290—291.

²⁷ Cf. V. Velkov, *op. cit.*, p. 22—26 și V. Beșevliev, *Grabinschrift einer Phrygerin aus Kikidadon in Odessos*, în *Klio*, 52, 1970, p. 25—26.

sent, en premier lieu, les villes grecques du littoral de la Dobroudja et en plus petite mesure les sites qui se trouvent à l'intérieur de la province ou bien le long du Danube.

Un texte hagiographique parle de la présence de deux chrétiens dans la ville de Halmyris, située dans le Delta du Danube, sur le bras Sf. Gheorghe. Ces chrétiens, nommés Epichtète et Astion, venaient de l'Orient, le plus probablement de l'Asie Mineure, et furent martyrisés pour leur foi, sous l'empereur Dioclétien. Un autre document hagiographique, le Sinaxaire de Constantinople, fait mention d'autres martyrs, originaires de l'Asie Mineure, à l'époque de l'empereur Licinius (319). Sous Constance II, le moine Audius, originaire de Mésopotamie, fondateur de la secte des audiens, fut exilé en Scythie Mineure.

Dans la seconde moitié du IVe s. on trouve, comme gouverneur de la province Scythia Minor, Junius Soranus, originaire de Cappadoce, auquel Basile le Grand, archevêque de Cappadoce, a demandé de lui envoyer le corps du martyr Sabas „le Gothe“, originaire lui aussi de Cappadoce et noyé dans la rivière de Mouséos (Buzău), pendant les persécutions d'Anthanic. Un certain Entolios, dont on fait mention sur une inscription funéraire du Ve s. (fig. 1), était, lui aussi, de Césarée de Cappadoce.

Plusieurs plombs de commerce, trouvés à Tomi et à Izvoarele (probablement l'antique Sucidava), district de Constantza, constituent autant de preuves des rapports qui existaient aux IVe—Ve s. entre Scythia Minor et les villes de l'Asie Mineure, Ephèse, Smyrne, Laodicée, Koloé, etc. (fig. 2).

Une inscription funéraire de Tomi, des Ve—VIe s. fait mention d'une jeune femme Torpilla, originaire, le plus probablement, d'Epiphaneia de l'Asie Mineure (fig. 3). D'autres inscriptions funéraires de Tomi et de Callatis, appartiennent, paraît-il, également à des personnes originaires de l'Asie Mineure.

Quaestura Justiniani exercitus, créée en 536, quoique n'ayant pas eu une longue existence, aura contribué, elle aussi, à affermir les relations entre la Petite-Scythie et l'Asie Mineure.

En ce qui concerne les relations de la même province avec la Syrie, il faut rappeler une inscription trouvée il y a quelque temps déjà, à Mangalia (Callatis), qui fait mention du juriste „Simplicius, fils de Cassien, originaire de Syrie“ (fig. 4) et une autre, inédite, de Tomi, posée par l'hypodiacre Paul le Syrien, sur la tombe de sa femme, Paule (fig. 5). La seule basilique paléochrétienne, trouvée à Mangalia, et l'une des trois basiliques connues à Troesmis il y a déjà quelque temps, sont influencées par l'architecture syrienne.

Le document le plus ancien concernant les relations de la province Scythie avec l'Égypte est la porte en pierre calcaire d'un hypogée funéraire de Tomi, de l'époque de Constantin (fig. 6). Sur sa surface sont sculptées, en relief méplat, exécuté de manière rudimentaire, les divinités gréco-romaines Aphrodite avec Eros et Hercule et égyptiennes Isis et Harpocrate, cette pièce constituant un important document tardif de syncrétisme religieux. Trois petites „ampoules à eulogies“ découvertes à Constantza, constituent la preuve de pèlerins tomitains venus aux Ve—VIe s. de Karm Abu Mina (en Égypte), où se trouvait la tombe du saint Ménas. Une inscription funéraire du Ve—VIe retrouvée elle aussi, par hasard, à Constantza, fait mention d'un „marchand de vin d'Alexandrie“ (fig. 7).

La plupart des orientaux venant dans la Petite-Scythie, se sont fixés de préférence dans les villes du littoral et en second lieu seulement dans celles situées sur la rive droite du Danube. En général, ils ont contribué au développement économique, social et culturel de la province.

La légende des figures

Fig. 1. Tomi : Architrave d'une construction funéraire élevée par „Entolios le Césaréen“ (Ve s.).

Fig. 2. Tomi : Sceaux en plomb, portant le nom des villes de Smyrne (1,2), d'Ephèse (3) et de Kaloé (4) (IVe—Ve s.).

- Fig. 3. Tomi: La pierre funéraire de la jeune Torpilla d'Epiphaneia de Cilicie (Ve—VIe s.).
- Fig. 4. Callatis: La pierre funéraire du Syrien Symplicius, fils de Cassien, et de sa femme, Melitis (IVe—Ve s.).
- Fig. 5. Tomi: La pierre funéraire de Paule, la femme de l'hypodiacre Paul, le Syrien (VIe s.).
- Fig. 7. Tomi: La porte en pierre d'un hypogée funéraire (Ière moitié du IVe s.).
- Fig. 7. Tomi: Inscription funéraire d'un „marchand de vin d'Alexandrie“.

DIE BEZIEHUNGEN DER PROVINZ KLEINSKYTHIEN ZU KLEINASIEN, SYRIEN UND ÄGYPTEN

Zusammenfassung

Durch seine geographische Lage bedingt, hat das Gebiet zwischen der Donau und dem Schwarzen Meer bereits in den entferntesten Zeiten Beziehungen zum Nahen Orient unterhalten. Im 4. bis 6. Jh. hat die von Diokletian geschaffene Provinz *Scythia Minor* diese Beziehungen weitergeführt, die anhand literarischer Information, der Inschriften und verschiedener archäologischer Funde verfolgt werden können. All diese Quellen beziehen sich in erster Reihe auf die griechischen Städte im Dobrudscha-Abschnitt der Schwarzmeerküste und in etwas geringerem Maße auf die Siedlungen, die entlang der Donau und im Inneren der Provinz liegen.

Ein hagiographischer Text erwähnt in der Stadt Halmyris im Donaudelta am Sankt-Georgs-Arm zwei aus dem Osten, höchstwahrscheinlich aus Kleinasien, hierher gekommene Christen, Epiktet und Astions, die um ihres Glaubens willen zur Zeit des Kaisers Diokletian gemartert wurden. Eine andere hagiographische Urkunde, das Konstantinopolitanische Synaxarium, erwähnt andere Märtyrer kleinasiatischen Ursprungs zur Zeit des Kaisers Licinius (319). Unter Konstantios II. wurde der Mönch Audius, der aus Mesopotamien stammte, und die Sekte der Audier gegründet hatte, nach Kleinskythien verbannt.

In der zweiten Hälfte des 4. Jh. war Junius Soranus der Statthalter der Provinz Kleinskythien. Er stammte aus Kappadokien und Basilius der Große, Bischof von Cäsarea in Pentus, verlangte ihm die Gebeine des Märtyrers Sabas, der ebenfalls aus Kappadokien stammte und während der Verfolgung von Athanarich im Museos (Buzău) -Fluß ertrank. Ebenfalls aus Cäsarea (Kappadokien) stammte ein gewisser Entolios, den eine Grabinschrift aus dem 5. Jh. erwähnt (Abb. 1).

Mehrere Handelsbleigewichte, die in Tomis und Izvoarele (Kreis Constanța — wahrscheinlich das alte Sucidava) gefunden wurden, sind Beweise der Beziehungen die im 4. bis 5. Jh. zwischen Kleinskythien und den in Kleinasien gelegenen Städten Ephesos, Smyrna, Laodicäa, Koloe u.a. bestanden haben (Abb. 2).

Eine Grabinschrift von Tomis aus dem 5. — 6. Jh. erwähnt eine Jugendliche namens Torpilla, die höchstwahrscheinlich aus Epiphaneia in Kleinasien stammt (Abb. 3). Andere Grabinschriften von Tomis und Callatis scheinen ebenfalls aus Kleinasien stammenden Personen anzugehören.

Die *Quaestura Justiniani exercitus*, die im Jahre 536 gegründet wurde, war zwar nicht von langer Dauer, wird aber gewiß auch zu engeren Beziehungen zwischen Kleinskythien und Kleinasien beigetragen haben.

Die Beziehungen derselben Provinz zu *Syrien* belegt eine bereits vor längerer Zeit in Mangalia (Callatis) gefundene Inschrift, die den Juristen „Symplicius“ Sohn des Cassianus, syrischer Abstammung, erwähnt (Abb. 4), so wie eine andere unedierte aus Constanța (Tomi) die der syrische Unterdiakon Paulus auf das Grab seiner Frau Paula setzte (Abb. 5). Die einzige in Mangalia entdeckte frühchristliche Basilika und eine der drei schon länger aus Troesmis bekannten Basiliken sind von der syrischen Baukunst beeinflusst.

Den ältesten Beweis über die Beziehungen zwischen Skythien und Ägypten liefert die Kalksteintüre einer Totengruft, die aus dem Zeitalter des Konstantin stammt (Abb. 6). Auf ihrer Vorderseite sind in halbflachem Relief und in grober Ausführung die griechisch-römischen Gottheiten Aphrodite mit Eros und Herkules und die ägyptischen Isis mit Harpokrates enigmatisch, wodurch diese Tür auch eine wichtige späte Urkunde des religiösen Synchronismus darstellt. Drei kleine Ölampullen die in Constanța gefunden wurden, beweisen, daß Pilger aus Tomis das Grabmal der Heiligen Menas von Karm Abu Mina, in Ägypten, im 5. bis 6. Jh. besucht haben. Eine Grabinschrift aus dem 5. bis 6. Jh., die ebenfalls als Zufallsfund in Constanța zutage kam, erwähnt einen „Weinhändler aus Alexandria“ (Abb. 7).

Die meisten in Kleinskythien niedergelassenen Orientalen, siedelten sich vorzugsweise in den Küstenstädten an und in zweiter Linie auf dem rechten Donauufer; sie trugen im allgemeinen zur ökonomischen, sozialen und kulturellen Entwicklung der Provinz bei.

Erklärung der Abbildungen

- Abb. 1. *Tomis*: Architrav einer von Entolios aus Cäsarea errichteten Grabstätte (5. Jh.).
- Abb. 2. *Tomis*: Bleisiegel mit den Städtenamen von Smyrna (1, 2), Ephesos (3) und Koloe (4) (4. bis 5. Jh.).
- Abb. 3. *Tomis*: Grabstein der Jugendlichen namens Torpilla aus Epiphancia (Kilicien) (5. bis 6. Jh.).
- Abb. 4. *Callatis*: Grabstein des Syriers Symplicius Sohn des Cassianus und dessen Gattin Melitis (4. bis 5. Jh.).
- Abb. 5. *Tomis*: Grabstein der Paula, Gattin des syrischen Unterdiakons Paulus (6. Jh.).
- Abb. 6. *Tomis*: Steintüre einer Totengruft (1. Hälfte des 4. Jh.).
- Abb. 7. *Tomis*: Grabinschrift eines „Weinhändlers aus Alexandria“ (6. Jh.).